A C A D E M I A R O M Â N Ă

INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

MATERIALE ŞI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

(Serie nouă)

III

2007

E D I T U R A A C A D E M I E I R O M Â N E

Bucureşti, 2008

Colegiul de redacție

PROF. DR. ALEXANDRU BARNEA (Universitatea Bucureşti**), DR. SANDA BĂLESCU (**Université des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Préhistoire et Quaternaire, CNRS**), PROF. DR. CLIVE BONSALL (**University of Edinburgh**), DR. GH. I. CANTACUZINO (**Institutul de „Arheologie Vasile Pârvan" Bucureşti**), DR. UWE FIEDLER (**Berlin**), DR. RADU HARHOIU (**Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan" Bucureşti**), ANNIE RENOUX (**Université du Maine, Le Mans), **PROF. DR. ERIC TRINKAUS** (Department of Anthropology, Washington University**), ALAIN TUFFREAU (**Universite des Sciences et Technologies de Lille, Laboratoire de Prehistoire et Quaternaire**).**

Comitetul de redacție

ROXANA DOBRESCU – redactor-şef

ADRIAN IONIȚĂ – redactor-şef adjunct

IRINA ACHIM, ADINA BORONEANȚ, GH. I. CANTACUZINO, LIANA OȚA, ADRIANA PANAITE, DANIEL SPÂNU – membri

LILIANA ZAHARIA – secretar de redacție

Redactor Editura Academiei Române: ADRIAN MIRCEA DOBRE
Tehnoredactor Editura Academiei Române: CĂTĂLINA RADU

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, Bucureşti, România, Tel. 4021-318 8146, 4021-318 8106, Fax 4021-318 2444, e-mail: edacad@ear.ro; RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, P.O. Box 33-57, Bucureşti, România, Tel. 4021-318 7000, 4021-318 7001, Fax 4021-318 7002, 4021-318 703, e-mail: rodipet@rodipet.ro; ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, sector 3, Bucureşti, România, Tel./Fax: 4021-610 6765, 4021-210 6787, Tel.: 031 104 4668; e-mail: office@orionpress.ro.

Orice corespondență se va trimite Colegiului de redacție pe adresa: str. Henri Coandă 11, 010667 Bucureşti, tel./fax 4021 212 88 62. şi redactie_iab hotmail.com.

Normele de redactare a manuscriselor şi lista abrevierilor folosite în revistă sunt în general aceleaşi ca în celelalte publicații ale Institutului de Arheologie. În măsura în care vom elabora alte norme ne obligăm să le publicăm în numărul viitor.

© 2008, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5, C. P 5–42, 050711 – Bucureşti
Tel. 4021−411 90 08; tel./fax 4021 411 32 39 83.

SUMAR

ALAIN TUFFREAU, VASILE BORONEANŢ, EMILIE GOVAL, BERTRAND LEFEVRE, ADINA BORONEANŢ, ADRIAN DOBOŞ, GABRIEL POPESCU, Le gisement paléolithique moyen de Zăbrani (Département d'Arad) 5
GABRIEL POPESCU, JULIEN RIEL-SALVATORE, C. MICHAEL BARTON, Biogeografie umană şi organizare tehnologică în Pleistocenul Superior în regiunea Carpaţilor Meridionali 19
CORNELIU BELDIMAN, DIANA-MARIA SZTANCS, Miercurea Sibiului–„Petriş", jud. Sibiu: date asupra artefactelor neo-eneolitice din materii dure animale 43
ION PÂSLARU, SORIN COLESNIUC, Noi date despre aşezarea culturii Hamangia din zona Mangaliei 65
CRISTIAN EDUARD ŞTEFAN, Un topor din cupru aflat în colecţiile Muzeului Naţional de Antichităţi 83
LAURA DIETRICH, OLIVER DIETRICH, Alte und neue Bronzefunde aus Rotbav, „La Pârâuţ" 89
DANIEL SPÂNU, Puncte de vedere asupra brăţărilor dacice de aur. O dezbatere în cadrul Academiei Române 103
OANA DAMIAN, MIHAI VASILE, AUREL STĂNICĂ, ANCA BĂNĂSEANU, ANDRA SAMSON, Cercetări arheologice preventive la Nufăru, jud. Tulcea 107
DANIELA TĂNASE, MIRCEA MARE, Cercetările arheologice de la Timişoara – str. Eugeniu de Savoia nr. 16 (raport preliminar) 153
GHEORGHE MĂNUCU-ADAMEŞTEANU, ANDREI MĂGUREANU, PANAIT I. PANAIT, ADINA BORONEANŢ, ELENA GAVRILĂ, RALUCA-IULIANA POPESCU, VENERA RĂDULESCU, MEDA TODERAŞ, ANA MARIA VELTER, TÓTH BOGLÁRKA, BOTÁR ISTVÁN, Bucureşti – centrul istoric. Campania 2007. Raport preliminar privind cercetările arheologice efectuate pe strada Smârdan 163

SOMMAIRE

ALAIN TUFFREAU, VASILE BORONEANŢ, EMILIE GOVAL, BERTRAND LEFEVRE, ADINA BORONEANŢ, ADRIAN DOBOŞ, GABRIEL POPESCU, Le gisement paléolithique moyen de Zăbrani (Département d'Arad) 5
GABRIEL POPESCU, JULIEN RIEL-SALVATORE, C. MICHAEL BARTON, Human bio-geographie and technical organization in upper Paleolithic in the souther Carpathian Mountains 19
CORNELIU BELDIMAN, DIANA-MARIA SZTANCS, Miercurea Sibiului–„Petriş", dép. de Sibiu, Roumanie: données sur les artefacts néo-énéolithiques en matières dures animales 43
ION PÂSLARU, SORIN COLESNIUC, The remains of a new Hamangia site in Mangalia area 65
CRISTIAN EDUARD ŞTEFAN, Une hache de cuivre inedite dans les collections du Musee National des Antiquites de Bucharest 83
LAURA DIETRICH, OLIVER DIETRICH, Alte und neue Bronzefunde aus Rotbav, „La Pârâuţ". 89
DANIEL SPÂNU, About Dacian gold bracelets 103
OANA DAMIAN, MIHAI VASILE, AUREL STĂNICĂ, ANCA BĂNĂSEANU, ANDRA SAMSON. Recherches archéologiques préventives à Nufăru, dép. de Tulcea 107
DANIELA TĂNASE, MIRCEA MARE, Concernant les recherches archeologiques de Timişoara – 16 rue Eugeniu de Savoya (rapport preliminaire). 153
GHEORGHE MĂNUCU-ADAMEŞTEANU, ANDREI MĂGUREANU, PANAIT I. PANAIT, ADINA BORONEANŢ, ELENA GAVRILĂ, RALUCA-IULIANA POPESCU, VENERA RĂDULESCU, MEDA TODERAŞ, ANA MARIA VELTER TÓTH BOGLÁRKA, BOTÁR ISTVÁN, Bucarest – Historical Center. Archaeological reserches in Smârdan Street 163

Cercetările arheologice de la Timişoara – str. Eugeniu de Savoia nr. 16 (raport preliminar)

DANIELA TĂNASE, MIRCEA MARE*

Mots-clefs : construction en briques, puits, céramiques émailles, verrerie, monnaie en bronze 1993, auberge.

Cuvinte-cheie : construcţie cărămidă, puţ, ceramică smălţuită, sticlărie, monedă de bronz 1893, han.

1. INTRODUCERE

Cercetările arheologice preventive au fost efectuate în perioada 19–29 mai 2006, determinate fiind de faptul că în timpul săpăturilor la fundaţiile unei clădiri care urma să fie construită în str. Eugeniu de Savoia nr. 16 pentru S.C. Farmacia Vlad S.R.L. Timişoara, beneficiar şi proprietar al terenului, au fost descoperite vestigii arheologice, respectiv ghizdurile a două fântâni din secolele XVIII–XIX (fig. 8).

Strada Eugeniu de Savoia se află în perimetrul vechii cetăţi a Timişoarei, reconstruită în stil Vauban de austrieci după anul 1716, an care marchează sfârşitul stăpânirii otomane asupra Banatului şi intrarea acestei regiuni în stăpânirea Imperiului habsburgic.

2. CERCETAREA ARHEOLOGICĂ PROPRIU-ZISĂ. MATERIALUL ARHEOLOGIC

La 3 m adâncime faţă de cota zero a clădirii (Waagriss) a apărut o construcţie patrulateră din cărămidă (dimensiuni: 3,90×3,72 m la exterior; 3,00×2,90 m la interior), care avea adosată în interior o boltă din cărămidă. Sub boltă a fost descoperit un puţ rotund, construit din cărămidă, cu diametrul de 3 m, a cărui margine superioară a apărut la adâncimea de 5,10 m faţă de cota zero a clădirii. În jurul construcţiei deja se ajunsese cu şanţurile fundaţiilor la stratul steril argilos de culoare galbenă, motiv pentru care secţiunea S 1 a fost trasată pentru a delimita zidurile, săpătura concentrându-se pe excavarea pământului din interior în care s-au descoperit artefacte (fig. 1, fig. 4).

S-a trasat secţiunea S 1 cu dimensiunile de 4,20×4,35 m, pentru a se reliefa zidul la exterior şi s-a mers până la adâncimea de 3,40 m faţă de cota zero a clădirii. În interior, s-a excavat pământul de sub boltă şi din partea de vest a patrulaterului, unde era o porţiune de 0,60–0,72 m, care nu a fost acoperită de boltă, dar a fost umplută până în partea superioară a construcţiei cu moloz, bucăţi de cărămidă şi pământ. Sub stratul de moloz, gros de 1,50 m, a apărut un strat de pământ cu o grosime de circa 0,70 m, de culoare neagră, moale din cauza apei infiltrate, care apare şi sub boltă deasupra ghizdurilor puţului mare, dar şi în interiorul acestuia. În partea de est a secţunii, la acelaşi nivel cu zidul exterior puţului, a mai apărut un puţ circular, construit din cărămidă, adosat de zid, cu diametrul de 1,50 m la exterior şi 0,95 m la interior, pentru a cărui reliefare s-a trasat caseta C1, cu dimensiunile de 2,00×1,30 m (fig. 7).

Pământul de sub boltă a fost excavat şi au apărut multe fragmente ceramice, în special smălţuite, de culoare galbenă, maro, verde, unele pictate, de la oale, tigăi cu trei picioruşe, căni, specifice secolelor XVIII–XIX (fig. 5. A–C).

Pentru siguranţa lucrătorilor şi pentru a facilita excavarea pământului din puţul mare, bolta de cărămidă, deja secţionată de şanţurile pentru fundaţii, a fost dărâmată şi s-a observat că aceasta a fost adosată în momentul în care puţul nu a mai fost utilizat (fig. 4). Ghizdurile puţului circular, construit din cărămidă, apar la 5,10 m adâncime faţă de cota zero a clădirii. La golirea puţului mare s-au găsit fragmente ceramice smălţuite, dar

şi nesmălţuite, de culoare cenuşie. La circa 6 m adâncime de la cota zero a clădirii a apărut un vas aproape întreg umplut cu var şi un fragment de pipă de ceramică placat cu foiţă de cupru, care se datează în secolul al XVIII-lea (fig. 6. A).

Fundul puţului este la adâncimea de 6,40 m faţă de cota zero a clădirii, iar talpa fundaţiei a fost construită în stratul steril de culoare gri-cenuşie (fig. 2). Pe fundul puţului, în partea de mijloc, se află trei orificii circulare de foraj, cu diametrul de 0,10 m care au adâncimea totală de 8,40 m faţă de cota zero a clădirii (fig. 7).

Fântâna mică a fost distrusă pe jumătate de un şanţ de fundaţie. A fost construită tot din cărămidă prinsă cu mortar. În puţul mic a exista un strat de moloz gros de 0,50 m, sub care a apărut un strat de pământ negru, moale din cauza apei infiltrate, în care au apărut fragmente de conductă de canalizare din ceramică, fragmente de la recipiente de sticlă (fig. 6. B) şi fragmente metalice: cuie şi scoabe. Din interior s-au mai recuperat fragmente ceramice şi de porţelan de la sfârşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea. La adâncimea de 3,70 m faţă de nivelul zero al clădirii s-a găsit o monedă ungurească din bronz, de 2 fillér, emisă la Kremnitz-Banya în anul 1893. Fragmentele de conductă pentru canalizare, din ceramică, sunt specifice secolului al XIX-lea (fig. 6. C).

Puţul mic a fost cercetat până la adâncimea de 5,60 m faţă de cota zero a clădirii, dar datorită spaţiului îngust nu s-a putut ajunge la stratul steril.

Zidul patrulater, puţul mare, puţul mic şi bolta au fost construite din cărămidă prinsă cu mortar. Consistenţa mortarului este diferită, la zidul patrulater şi puţul mare mortarul este de culoare alb-gălbuie şi are mult nisip în componenţă, în timp ce mortarul de la boltă şi puţul mic este de culoare alb-cenuşie şi are nisip cu bobul mare şi mult var în compoziţie. Dimensiunile cărămizilor de la puţul mare: 33×16×7 cm, 31×16×7 cm. Dimensiunile cărămizilor din boltă şi puţul mic: 30×14×6 cm, 30×14×7 cm.

Se mai cuvine remarcat faptul că fragmente de la vase din ceramică smălţuită şi de la recipiente din sticlă, similare cu cele descoperite în cele două puţuri, se găsesc frecvent în săpăturile arheologice efectuate pe teritoriul cetăţii Timişoara[1].

3. CONSIDERAŢII CU PRIVIRE LA REZULTATELE CERCETĂRII

În ceea ce priveşte funcţionalitatea acestor puţuri, în opinia noastră, puţul mare aparţinea unei fântâni-cisternă construită în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, căreia în secolul al XIX-lea i-a fost adosată o fântână mai mică, adaptată necesităţilor locuitorilor imobilului. Aceasta, la sfârşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, nu a mai fost utilizată, fiind umplută cu pământ.

Strada Eugeniu de Savoia corespunde limitei fostei cetăţi turceşti şi limitei nordice a primei faze de reconstrucţie a oraşului după cucerirea austriacă, până spre anul 1750. Planurile din epocă indică faptul că în jurul anilor 1746–1747 încă nu era amplasată o construcţie nouă pe locul care corespunde astăzi numărului 16, ci doar că acesta a fost ocupat în perioada turcească. În anul 1754 locul este ocupat de o altă construcţie, care are un corp principal şi accesul din strada Eugeniu de Savoia şi două aripi secundare, probabil anexe, pe strada Ungureanu şi adiacent lotului vecin dinspre nord. Astfel, casa aparţine tipului de plan în „U” cu o curte interioară pe care o închide spre clădirea alăturată, existentă deja la data ridicării celei din colţ. De-a lungul timpului, deşi a suferit unele modificări, casa a păstrat tipul de plan şi structura zidurilor şi bolţilor iniţiale, precum şi deschiderea spre curtea interioară[2]..

În încercarea de a găsi explicaţii pentru construirea unei fântâni de mare capacitate, dar şi pentru abandonarea sa ulterioară, am încercat să stabilim destinaţia acestei clădiri. Astfel, în registrul de carte funciară este consemnat faptul că în ultima treime a secolului al XVIII-lea aici era hanul „La para de aur”, iar la 1790 casa aparţinea lui Pavel Ioanovici. În anul 1843 proprietatea aparţinea lui George Ioanovici de Duleu şi Valea Mare, descendent al familiei înnobilate de curtea imperială de la Viena la sfârşitul secolului al XVIII-lea. La 1853 apare ca proprietar un anume Reidrondt[3].

Prin urmare, fântâna-cisternă a fost de la început anexa unei clădiri şi nu o fântână aflată într-o piaţă publică, deoarece trama stradală de astăzi este aceeaşi cu cea din perioada în care cetatea Timişoara a fost reconstruită de către austrieci. Pe

* Mircea Mare, Daniela Tănase (Muzeul Banatului Timişoara)

[1] Al. Rădulescu, AnB SN 14/2, 2006, p. 17–18, p. 42, fig. 22.

[2] Mulţumim doamnei arhitect dr. Liliana Roşiu, pentru informaţiile oferite cu privire la istoricul clădirii şi la evoluţia urbanistică a cetăţii Timişoara.

[3] Mulţumim pentru informaţii domnului dr. Ioan Haţegan.

de altă parte, faptul că în cursul secolului al XVIII-lea aici a funcţionat un han, explică necesitatea construirii unei fântâni de mare capacitate. În cursul secolului al XIX-lea, probabil şi datorită schimbării destinaţiei clădirii din han în casă particulară, fântâna mare a fost abandonată şi acoperită cu o boltă din cărămidă, iar lângă peretele estic a fost construită o fântână mai mică, pentru acoperirea necesarului de apă al locatarilor. O dată cu introducerea sistemului de apă curentă, la sfârşitul secolului al XIX-lea, a fost abandonată şi cea de a doua fântână.

RESUMÉ

Les recherches archéologiques préventives ont été réalisés compte tenu du fait que lors de fouilles préalables aux fondations d'un immeuble qui devrait être construit au numéro 16, rue Eugeniu de Savoya, deux puits et artefacts du XVIIIe et XIXe siècles ont été mis au jour (voir fig. 8).

A trois mètres en profondeur par rapport à la cote zéro du bâtiment, on a découvert une construction quadrilatère en briques, ayant adossée une voûte en même matériel à l'intérieure de laquelle était un puits rond, construit en briques ayant le diamètre de 3 mètres. Tout autour de la construction, les fosses de la fondation atteignaient le sédiment stérile jaunâtre, argileux, raison pour laquelle la section S 1 fut tracée pour délimiter les murs, la fouille étant réalisée par l'excavation de la terre de l'intérieur après la démolition de la voûte, déjà partiellement détruite (voir 1, fig. 4). A l'est de la section, au même niveau que le mur extérieur du puits, on a découvert un autre puits circulaire, construit en briques, adossé sur le mur, ayant un diamètre intérieur de 0,95 mètres, pour le relief duquel on a tracé la casette C1 (voir fig. 7).

De l'intérieur des deux puits on a récupéré des fragments céramiques, la plupart d'eux étant émaillés, de couleur jaune, brune, verte, de pots et poêles à trois pieds, tasses spécifiques aux XVIIIe et XIXe siècles (voir fig. 5. A–C), un fragment de pipe (fig. 6 A), fragments de conduite de canalisation en céramique (voir fig. 6 C), fragments de récipients en verre (voir fig. 6 B), clous et crampons en fer, une monnaie hongroise en bronze datant 1893.

Le fond du grand puits se trouve à 6,40 m en profondeur par rapport à la cote zéro du bâtiment, le fondement du bâtiment étant construit dans la couche stérile de couleur grise cendrée (voir fig. 2). Dans la partie centrale se trouvent trois orifices circulaires de forage, avec le diamètre de 0,10 m, en profondeur totale de 8,40 m (voir fig. 7). Des artefacts pareils aux ceux découverts par nous, apparaissent souvent dans les fouilles archéologiques effectuées sur le territoire de la cité de Timisoara (voir note 1).

La rue Eugeniu de Savoya se trouve à l'extrémité de l'ex-cité turque et à l'extrémité nordique de la première phase de reconstruction de la ville après la conquête autrichienne vers l'année 1750. La maison se trouvant au n° 16 est représentée sur les plans après l'année 1750 (voir fig. 9) (voir note 3) et appartient au type de plan en « U ». A travers le temps, même si elle souffrît certaines modifications, la maison a gardé le type du plan et la structure initiale des murs et voûtes, et aussi l'ouverture vers la cour intérieure (voir note 2).

Le livre foncier de la maison indique qu'au dernier de la troisième partie du XVIIIe siècle il y avait une auberge « La poire d'or » et, à partir de l'année 1790 la maison a appartenu à la famille IOANOVICI, famille anoblie par la cour impériale de Vienne vers la fin du XVIIIe siècle. En 1853 le nouvel propriétaire de la maison est un certain REIDRONDT (voir note 4).

En conclusion, le grand puits représentait l'annexe d'un immeuble et non un puits situé dans une place publique, parce que la trame actuelle de la rue est identique avec celle du XVIIIe siècle. D'autre part, l'existence d'une auberge, est une explication pour la nécessité de construire une fontaine de grande capacité. Au cours du XIXe siècle, probablement à la suite de sa transformation d'une auberge dans une maison particulière, le grand puits fut abandonné et, à coté du mur trouvé à l'est, on a construit un puits plus petit, pour couvrir le nécessaire d'eau des locataires. En même temps que l'introduction du système d'eau courante, vers la fin du XIXe siècle, la deuxième fontaine fut abandonnée aussi.

REZUMAT

Cercetările arheologice preventive din Timişoara – str. Eugeniu de Savoia nr. 16 au scos la iveală o construcţie patrulateră din cărămidă în interiorul căreia se afla un puţ rotund tot din cărămidă. Alături s-a găsit un alt puţ zidit tot din cărămidă, dar de dimensiuni mai mici. Din interiorul celor două puţuri au fost recoltate fragmente ceramice smălţuite, sticlărie, fragmente de conductă de canalizare, cuie de fier – specifice secolelor XVIII–XIX. Acestora li se adaugă o monedă maghiară de bronz din anul 1893. Se pare că descoperirile respective ţineau de un han, transformat mai târziu în locuinţă particulară.

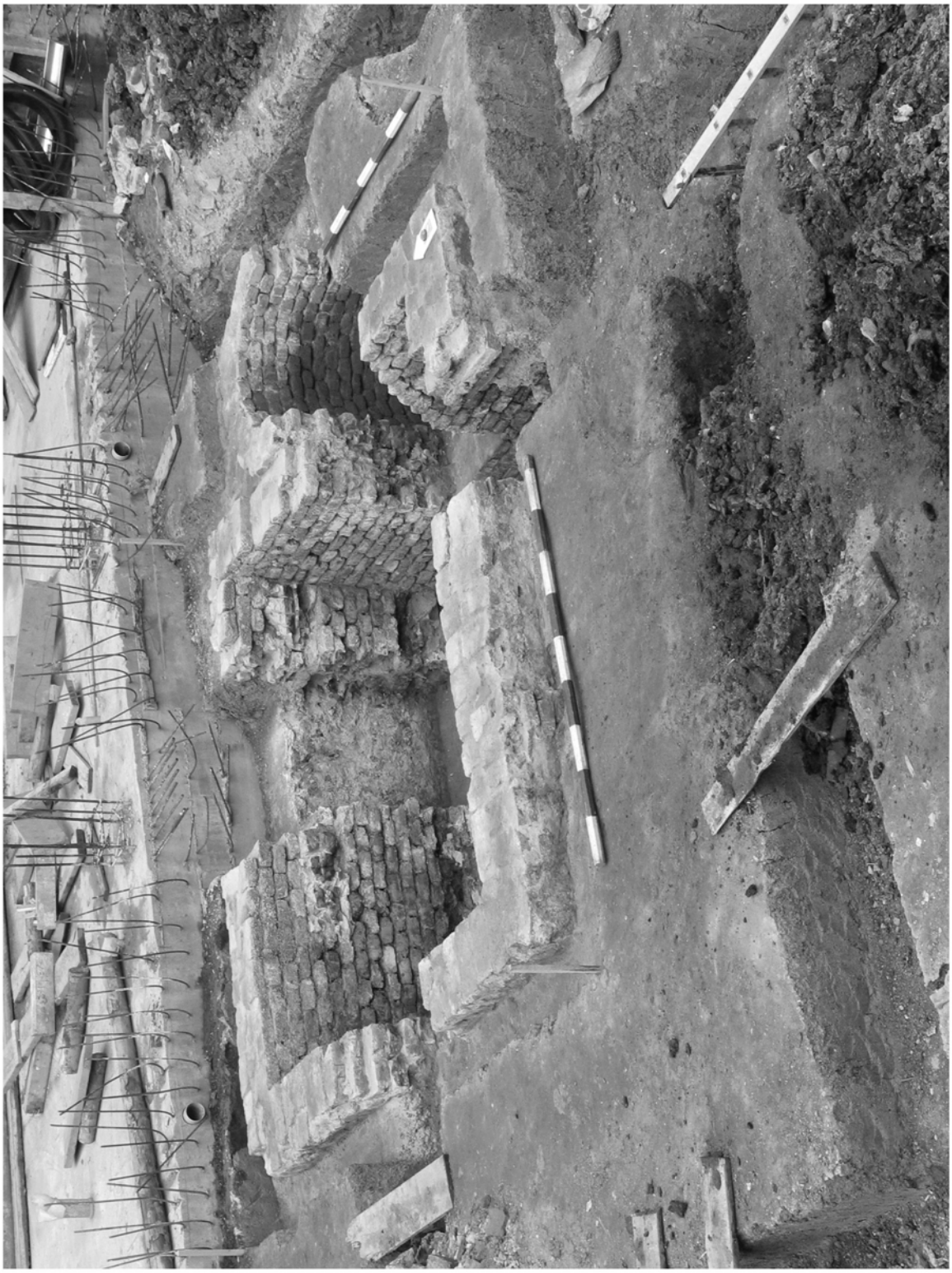

Fig. 1. Vedere generală dinspre sud-vest.

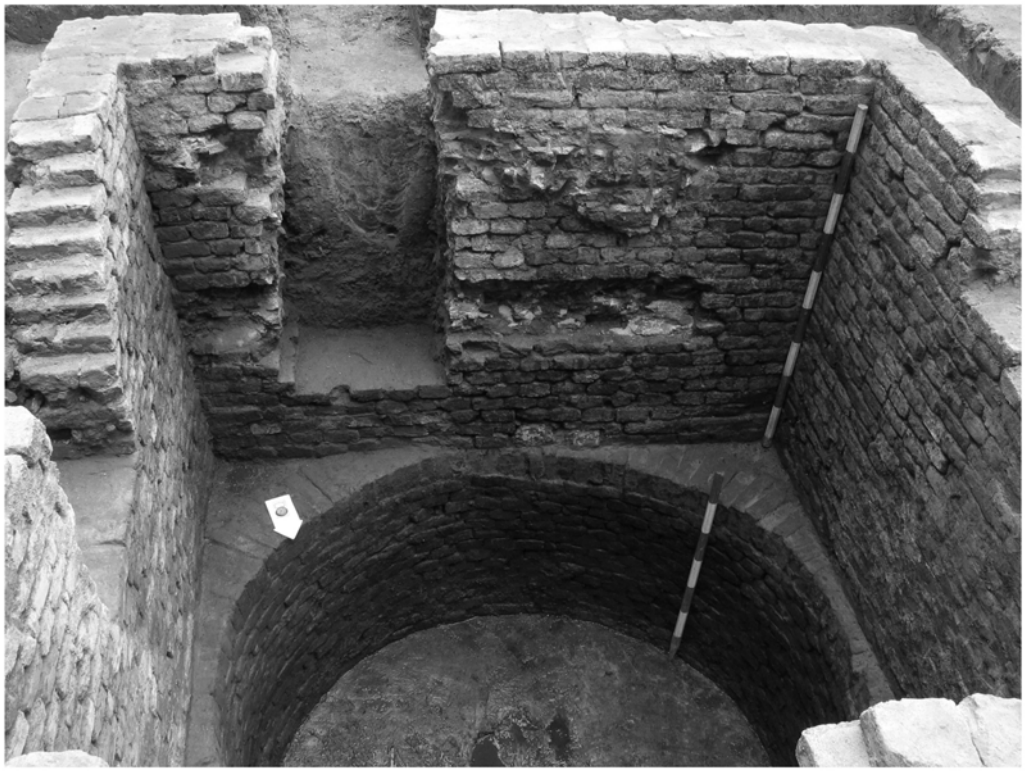

A

B

Fig. 2. A. Puțul mare, vedere dinspre nord.
B. Vedere generală dinspre vest.

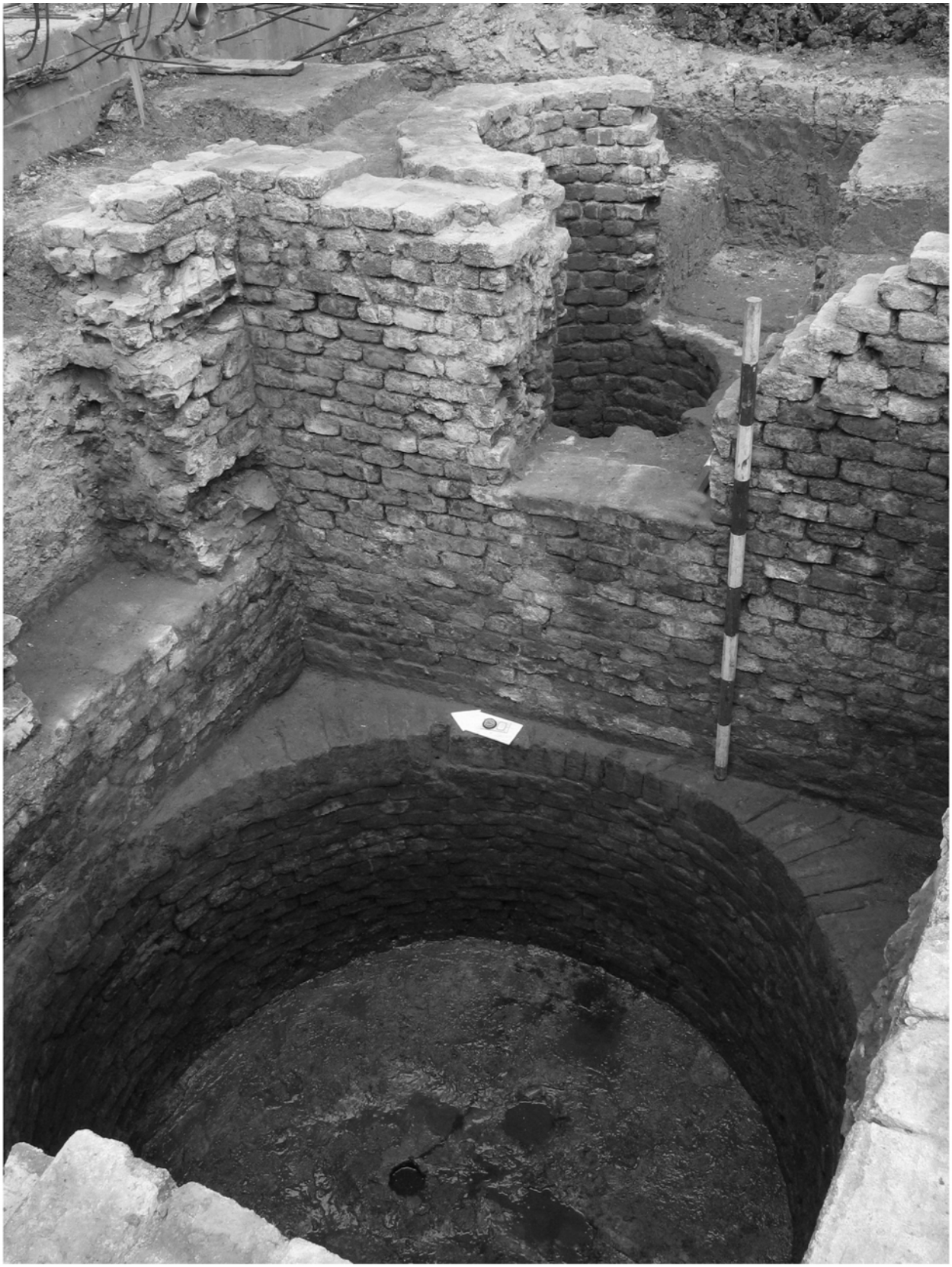

Fig. 3. Vedere generală dinspre sud-vest.

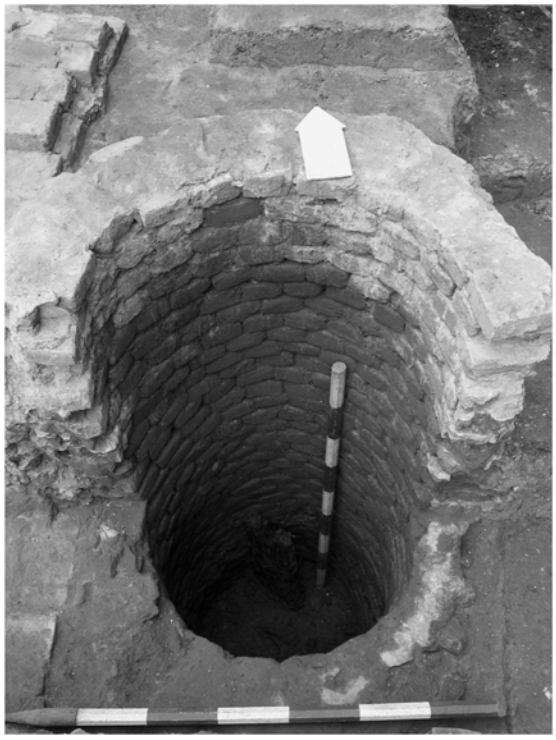

A

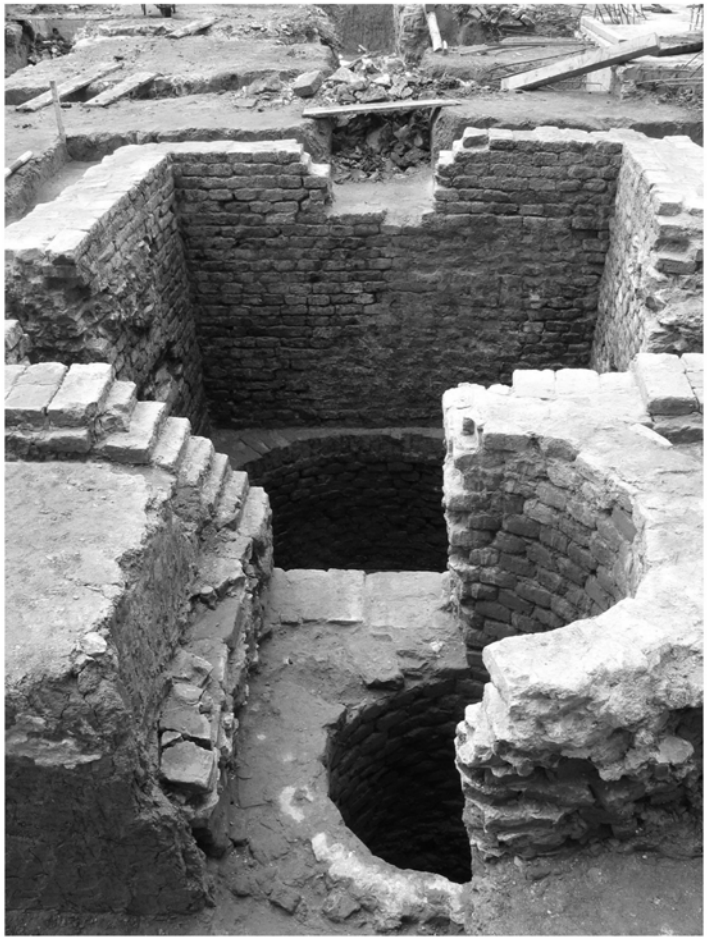

B

Fig. 4. A. Puțul mic, vedere dinspre sud.
B. Vedere generală dinspre est.

A

B

C

Fig. 5. A–C. Ceramică sec. XVIII–XIX.

A. Pipă placată cu metal

B. Recipiente din sticlă

Fig. 6. A–C. Obiecte din sec. XVIII–XIX.

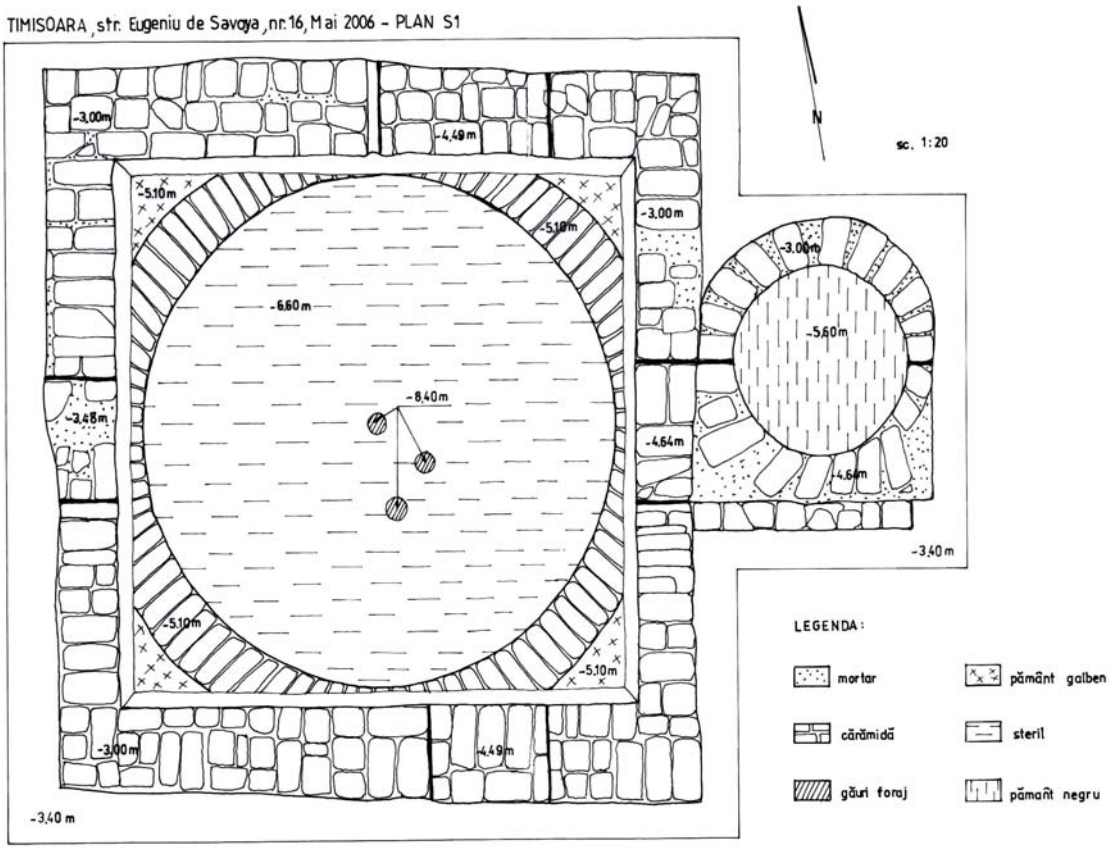
TIMISOARA, str. Eugeniu de Savoya, nr.16, Mai 2006 - PLAN S1
sc. 1:20
N
-3,00m
-4,49m
-5,10m
-6,60m
-8,40m
-3,48m
-4,64m
-5,60m
-3,40 m
LEGENDA:
mortar
pământ galben
cărămidă
steril
găuri foraj
pământ negru

Fig. 7.

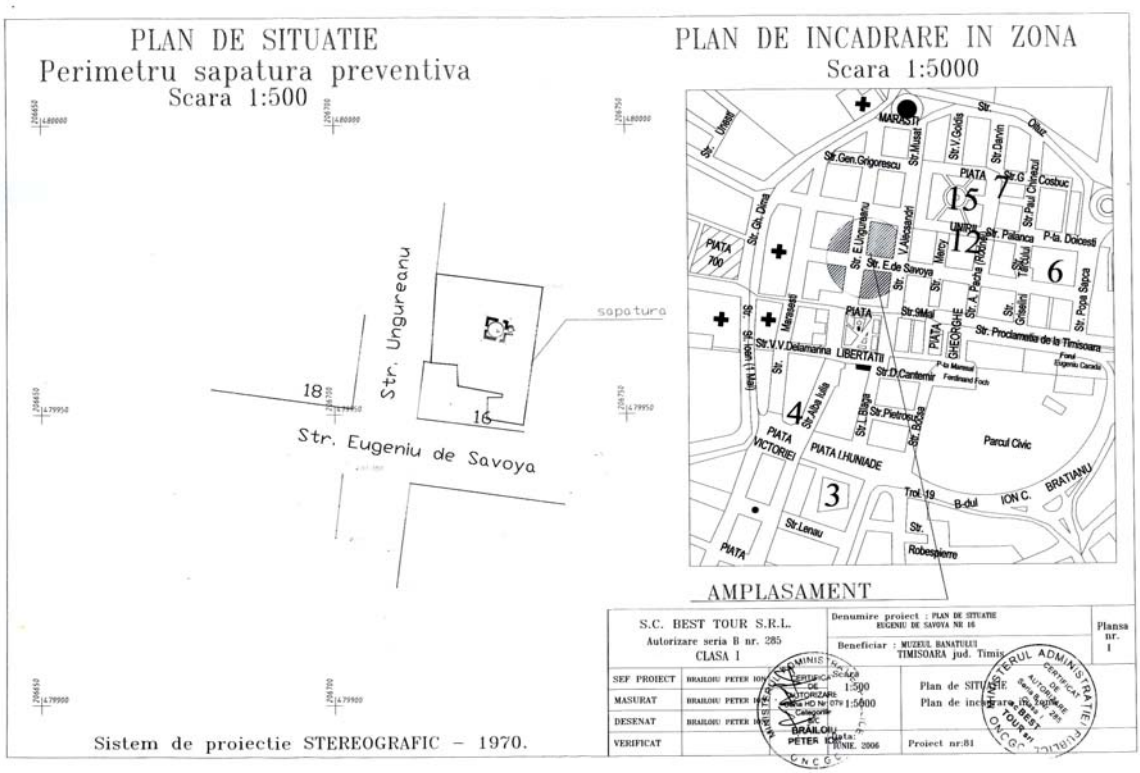
PLAN DE SITUATIE
Perimetru sapatura preventiva
Scara 1:500
Str. Ungureanu
Str. Eugeniu de Savoya
sapatura
18
16
Sistem de proiectie STEREOGRAFIC - 1970.
PLAN DE INCADRARE IN ZONA
Scara 1:5000
AMPLASAMENT
S.C. BEST TOUR S.R.L.
Autorizare seria B nr. 285
CLASA I
Denumire proiect : PLAN DE SITUATIE
EUGENIU DE SAVOYA NR 16
Beneficiar : MUZEUL BANATULUI
TIMISOARA jud. Timis
Plansa nr. 1
SEF PROIECT
MASURAT
DESENAT
VERIFICAT
Scara 1:500
1:5000
Plan de SITUATIE
Plan de incadrare
Proiect nr:81

Fig. 8.